

Посилання на статтю

Заблодська І.В. Системність як підґрунтя освітньої, наукової та прагматичної діяльності / І.В. Заблодська // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2013 - №2(46). - С. 152-159. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/>

УДК 001.8 (075.8)

І.В. Заблодська

СИСТЕМНІСТЬ ЯК ПІДҐРУНТЯ ОСВІТНЬОЇ, НАУКОВОЇ ТА ПРАГМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Представлена рецензія на підручник «Методологія системного підходу та наукових досліджень», у якому пропонується новий системно-діяльнісний підхід до базових видів діяльності: освітньої, наукової та прагматичної. Підручник має хрестоматійно спрямоване викладання матеріалу, тому може бути корисний для фахівців будь-якої галузі діяльності. Рис. 1, дж. 16.

Ключові слова: освітні програми, система, діяльність, принципи, підхід, модель, процес, наука, методи, інновації.

И.В. Заблодская

СИСТЕМНОСТЬ КАК ОСНОВА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ, НАУЧНОЙ И ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Представлена рецензия на учебник «Методология системного подхода и научных исследований», в котором предлагается новый системно-деятельностный подход к базовым видам деятельности: образовательной, научной и прагматической. Учебник имеет хрестоматийно направленное изложение материала, поэтому может быть полезен для специалистов в любой области деятельности. Рис. 1, ист. 16.

I.V. Zablodskaya

SYSTEM AS A BASE OF EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND PRAGMATIC ACTIVITY

Review is presented on a textbook "Methodology of system approach and scientific researches", in that a new system-activity approach is offered to the base types of activity: educational, scientific and pragmatic. A textbook has reading-book directed teaching material, that is why it can be useful to the specialists of any branch of activity.

Для успішної інтеграції у світову економіку необхідно адаптувати свою політику до обставин, що змінюються, переорієнтувати зміст державної діяльності та підвищити результативність і ефективність державного управління. Ключову роль у цьому процесі грають державні службовці. Тому їх підготовка, як розвинутих особистостей, є дуже актуальною та своєчасною.

На сучасному етапі розвитку України реформи, які передбачені Програмою економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (далі – Програма), спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної та ефективної системи

державного управління, і зрештою – на підвищення добробуту українських громадян [1, с. 3].

Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми враховано реформу освіти та розвиток науково-технічної сфери [2], зокрема удосконалення системи управління освітою, забезпечення доступності, підвищення якості та конкурентоспроможності освіти, підвищення ефективності формування державного замовлення та фінансування освіти, розвиток науки та інноваційної діяльності, підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Тобто чітко простежується врахування в освітньому процесі таких складових як системність, науковість та інноваційність.

Впровадження на практиці означених особливостей діяльності потребує наявності кадрів відповідної кваліфікації та компетентності. Однією з головних переваг компетентного фахівця з будь-якої спеціальності є системність мислення при вирішенні практичних питань, спроможність спланувати та провести наукове дослідження, знайти інноваційну ідею вирішення проблеми, оцінити її корисність та можливість впровадження. Формування означених компетентностей доцільно завдяки введенню окремої дисципліни в програму підготовки за освітнього-кваліфікаційним рівнем магістра з будь-якої спеціальності.

Отже, знов слід звернутися до пріоритетності державного завдання удосконалення системи управління освітою, зокрема змін у змістовній частині дисциплін, які викладають при реалізації освітніх магістерських програм підготовки фахівців, у тому числі й державних службовців, представників органів публічного управління.

Початком розробки перших магістерських програм в Україні, в яких було запропоновано вивчення дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень», була програма магістрів за спеціальністю «Державна служба» у галузь знань «Державне управління». Цю програму було розроблено колективом авторів під керівництвом В.А. Рача (Східноукраїнський державний університет, м. Луганськ) в межах проекту Тасіс EDUK 9605 «Програма підготовки магістрів державної служби України (Київ, Україна) у співпраці з консорціумом ЄС: Федеральна академія державного управління (Брюль, Німеччина), Коледж державної служби (Брюль, Німеччина), Академія Німецької спілки державних службовців (Бонн та Берлін, Німеччина), Фонд CIPEM (Барселона, Іспанія) – (Сору́гінг @ 2000 рік Тасіс, Європейська Комісія).

Перша публікація матеріалів для навчальної дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» вийшла у 2000 році у формі стислих тез та їх графічного супроводження [3]. Вона розроблялась авторським колективом під керівництвом професора Рача В.А. та видана як презентація лекцій з даної дисципліни [4]. Подальший розвиток навчально-методичного забезпечення даної дисципліни здійснювався працівниками кафедри економічної статистики та управління проектами, які викладали цю дисципліну, доцентами Ігнатовою О.В. [5] та Борзенко-Мірошніченко А.Ю. [6].

У 2010 році підготовлений та надрукований навчальний посібник з дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» [5], в основу якого було покладено основні напрацювання, які запозичені з першого буклету [3]. Крім того, знайшли відображення наукові та прикладні розробки працівників Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: з кафедри прикладної статистики та управління проектами Борзенко-Мірошніченко А.Ю. [7], Ігнатової О.В. [8], Рач В.А. [9], Рач О.М. [10] та з магістратури державного управління Солоп О.Г. [11], Росошанської О.В. [12]. Слід зазначити, що застосування єдиної методологічної основи системного та діяльнісного підходів в процесі виконання досліджень за різними

спеціальностями (управління проектами та програмами, економічна безпека, державне управління, тощо) відрізняє наукові результати представників Луганської наукової школи.

Крім розробок вище згаданих науковців, до змісту навчального посібника «Методологія системного підходу та наукових досліджень» включені окремі наукові елементи українських (зокрема, Маматової Т.В. [9], Сурміна Ю.П. [13] та ін.), та зарубіжних вчених (Казієва В.М. [14], Маліна О.С., Мухіна В.І. [15]), які займалися питанням розвитку системної методології.

Після дворічної апробації навчального посібника були виявлені розділи, які потребують удосконалення, внесені відповідні зміни. Так, у 2013 році виданий підручник «Методологія системного підходу та наукових досліджень», який відповідає сучасним вимогам, діючим вимогам системи вищої освіти. Цей факт підтверджений рекомендацією Міністерства освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-3418 від 18.02.2013 р.).

У підручнику збережено хрестоматійну спрямованість викладення матеріалу. «Хрестоматія» – це навчальне видання літературно-художніх, історичних, наукових чи інших творів або їх частин, які є об'єктом вивчення певного навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої навчальної програми [6].

Змістовну частину підручника за главами скомпоновано відповідно до вимог галузевого стандарту вищої освіти України «Освітньо-професійна програма підготовки» за спеціальністю «Державна служба» у напрямку підготовки «Державне управління» (ГСВОУ МОН). Також підручник побудовано таким чином, що він може використовуватися для викладання окремих модулів дисциплін інших магістерських програм підготовки, а саме дисципліни «Методологія розвитку соціально-економічних систем» модулів «Системний підхід» та «Дослідницька діяльність» програми підготовки магістрів зі специфічних категорій (8.18010011 «Інтелектуальна власність», 8.18010013 «Управління проектами», 8.18010012 «Управління інноваційною діяльністю») та магістрів зі спеціальності 8.030506 «Прикладна статистика». Однак, змінність процесів зовнішньої середовища впливає на діяльність державних службовців як фактор, що породжує проблеми у внутрішній середі державних організацій. Як своєчасно виявити існування проблеми, як запобігти її негативним наслідкам? Самі ці питання висвітлює навчальний посібник «Методологія системного підходу та наукових досліджень» та може бути корисним для молодих науковців, державних службовців, які самотужки воліють набути навички системного мислення, проведення наукових досліджень, впровадження інновацій.

Слід зауважити, що авторам вдалося донести до читачів інструментарій виявлення проблеми та методи пошуку їх вирішення. Саме цей напрям викладання, де автори розкривають питання проблеми та проблематики, пропонують методики їх вирішення, надають приклади із сфери державної служби, вигідно відрізняє цей посібник від існуючих. Привабливим є вміле використання графічних і табличних матеріалів.

Структурно зміст підручника «Методологія системного підходу та наукових досліджень» складається з вступу, шістьох глав, списку використаної та рекомендованої літератури, термінологічного словника та додатків.

Глави підручника розкривають такі змістовні складові:

- Глава 1 «Основи системного підходу» містить чотири розділи:
 - розділ 1 – Історичний розвиток методології системного підходу;
 - розділ 2 – Основні аспекти системності;
 - розділ 3 – Основні принципи системного підходу;
 - розділ 4 – Основні аспекти системного підходу.

Глава 2 «Системна теорія (теорія систем)» містить шість розділів:
розділ 1 – Поняття системи;
розділ 2 – Склад та структура системи;
розділ 3 – Класифікація систем;
розділ 4 – Поняття «модель» та «моделювання систем»;
розділ 5 – Класифікація моделей;
розділ 6 – Моделі реалізації діяльності.
Глава 3 «Системний метод» містить шість розділів:
розділ 1 – Поняття «системний аналіз»;
розділ 2 – Алгоритм проведення системного аналізу;
розділ 3 – Алгоритм системного аналізу економічних систем;
розділ 4 – Інструментарій когнітивної структуризації при системному аналізі;
розділ 5 – Методи системного аналізу та прийняття рішень;
розділ 6 – Етика та етичні норми у системному аналізі.
Глава 4 «Основи системного підходу» містить чотири розділи:
розділ 1 – Впровадження теоретичних знань системного підходу в практику;
розділ 2 – Системно-діяльнісний аспект системного підходу у практиці;
розділ 3 – Система методології;
розділ 4 – Підготовка магістрів державної служби як система.
Глава 5 «Системний метод» містить вісім розділів:
розділ 1 – Наука та її функції;
розділ 2 – Елементи теорії пізнання та логіки;
розділ 3 – Алгоритм системного аналізу економічних систем;
розділ 4 – Поняття інноваційної діяльності. Класифікація інновацій;
розділ 5 – Наукові методи дослідження;
розділ 6 – Дослідження як система, дослідження як процес;
розділ 7 – Загальна характеристика етапів експерименту на прикладі науково-освітньої галузі;
розділ 8 – Форми фіксації результатів досліджень.
Глава 6 «Підготовка магістерської роботи та її захист» містить чотири розділи:
розділ 1 – Загальне уявлення про магістерську роботу;
розділ 2 – Підготовчий етап магістерської роботи;
розділ 3 – Написання магістерської роботи;
розділ 4 – Захист магістерської роботи.

Наявність навчальних посібників, які вже друковані з даної дисципліни, в основному висвітлюють теоретичні основи системного підходу та наукових досліджень. Відмітною ознакою рецензованого підручника є той факт, що системний підхід та наукове дослідження висвітлюються як окремий напрям – теорія системної практики.

У підрозділі «Практичні аспекти системного підходу» вдало розкриті практичні аспекти системного підходу. Особливу увагу привертає діяльнісний аспект системного підходу тому, що саме системно-діяльнісний метод формування змісту навчання покладений в основу структури професійної діяльності державного службовця, магістрів за напрямом «Специфічні категорії».

Розкриття більшості аспектів системного підходу наглядно подаються на прикладі чотирьохелементної графоаналітичної моделі, основні положення якої запропоновані Рачом В.А., а визначення кількості елементів і форма подання обґрунтована Россошанською О.В. До складу підручника увійшли розробки науковців школи Рача В.А., які захищені на вчених радах. Це напрацювання Ігнатової О.В., Борзенко-Мірошніченко А.Ю. Надійшла відображення модель «Пісочний годинник», яку розробила Рач О.М. Поряд із представленими

пропозиціями класичної наукової школи, сучасні напрацювання доповнюють матеріал підручника окремими положеннями, які розроблені при підготовці захищених дисертацій з різних сфер знань. Так, у посібнику використані матеріали дисертаційної роботи Ігнатової О.В. на тему «Організація основних процесів діяльності в установах з жорсткими обмеженнями» та Россошанської О.В. «Системне формування стратегічного потенціалу підприємства».

Сьогодні, коли розвиток України проводиться шляхом виконання Національного плану дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», у якому передбачається системна реалізація низки окремих реформ, використання теорії системної практики є обов'язковою умовою. Тому, не зважаючи на те, що поняття «системна практика» виникло на початку 80-х років ХХ століття, зберігається потреба у системному управлінні складними швидкозмінними та швидкоплинними соціально-економічними процесами.

Підручник вдало скомпанований за логікою викладання матеріалу. У першому підрозділі модуля «Основи системного підходу» надається поняття системності, яке розкривається через чотири гілки. Ці гілки і слугують «червоною лінією» викладання першої глави, яка завершується підрозділом «Практичні аспекти системного підходу». На рис. 1 наведена структура системності, що базується на пропозиції Сурміна Ю.П. [13], яка уточнена в частині визначення функцій складових системності та поширена шляхом додання аспекту «Системна практика (теорія практики)». На сучасному етапі економічного розвитку держави та проведення системного реформування саме цей аспект є найбільш актуальним.

Таким чином, системність виступає як інструмент пізнавальної діяльності і є значним арсеналом конкретних інструментів реалізації методів пізнання всього суцього.

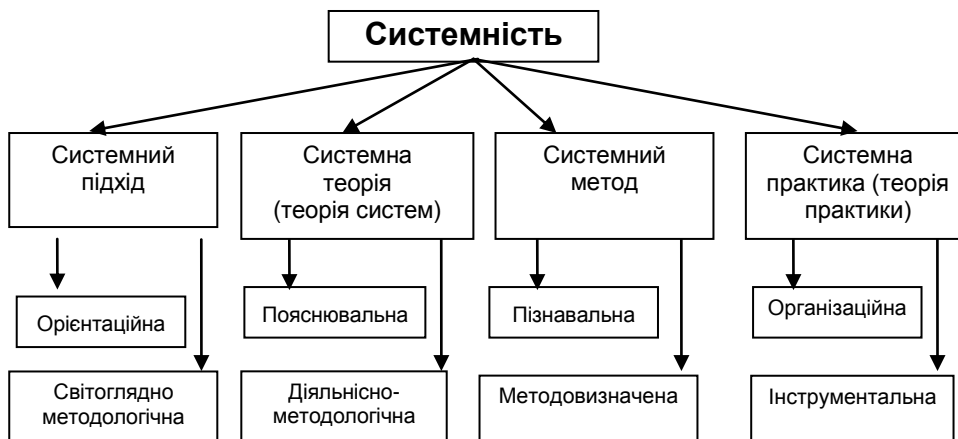

Рис. 1. Структура системності та функції її складових

Вищенаведене дає підстави стверджувати, що системність – досить складне і різноманітне явище, одним з чотирьох аспектів якого, поряд із системним підходом, теорією систем та системним методом, є теорія практики, яка проявляється у практичному застосуванні системних методів та знань про системи в межах узагальнених принципів діяльності. Тобто, системна практика виступає інтегральною сукупністю інструментів, використання яких сприяє організації перетворення дійсності для досягнення певних цілей.

Концепція, запропонована авторами, зводиться до того, що на основі накопиченого в Україні і у світі досвіду, попередніх наукових розробок та практичних напрацювань, може бути виділений новий науковий напрям (підхід) – системна практика (теорія практики) управління складними системами в змінних умовах функціонування.

Авторами розглянуто основні теоретичні, методологічні та прикладні задачі моделювання соціально-економічних систем, прогнозування, планування, управління та прийняття рішень в умовах змінних процесів реформування соціально-економічного середовища. Для зміщення акцентів на бік практичної направленості наукових досліджень у підручнику значну увагу приділено питанням практичної реалізації отриманих результатів на основі широкого застосування сучасних інструментів системного підходу.

При викладанні дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» на рівні підготовки магістрів з будь-якої спеціальності з прикладної точки зору системну практику можна розглядати як певну професію. Тому на перший план виходить системність, яка є основною складовою підготовки та підґрунтям освіти при розробці змісту магістерських програм.

Існує багато пояснень смислу та проблем системної практики. Але основною її відмінністю слід вважати те, що методи системного управління з найбільшим ступенем вірогідності гарантують одержання кінцевого результату в умовах невизначеності. Доказ того, що ідеологія системної практики впливає на спосіб прийняття рішення та відрізняється від переважаючої у практиці управління технократичної ідеології, проведено шляхом розгляду проблемних ситуацій.

Авторами підручника визначається, що центральним моментом ідеології системної практики є розуміння того, що проблемна ситуація залежить як від поведінки різних людей, так і від того, як люди її сприймають. Крім того, важливим моментом є розуміння ролі управлінської науки в результатах практики.

Теоретичні матеріали першої глави послідовно використовуються та розкриваються в наступних розділах, пов'язаних із науковою складовою діяльності. Отже, актуалізується друга складова підготовки магістрів – науковість.

Сьогодні управлінська наука існує за принципами наявності професіоналів, які вважають себе фахівцями в цій галузі. Але статистика свідчить, що з боку людей, які повинні були б одержувати допомогу від такої науки, непомітний істотний вплив науки на результат практики. Ще багато управлінців не переконались на ділі, що управлінська наука має більше, ніж непряме відношення до їхніх завдань. Більшість з них погодяться із Друкером, що управління – скоріше практика, ніж наука. Це не стільки знання, скільки дія.

На наш погляд, сьогодні потрібно говорити не про досвід системної практики, а про єдність системності та науковості, тобто про теорію практики, яка так потрібна для вирішення державних соціально-економічних завдань. І тому погодимось із авторами підручника в тому, що цю складову системності доцільно відокремлювати та розглядати в освітній магістерській програмі як окрему «гілку».

З огляду на це, у підручнику пропонується поняття основних термінів теорії практики: досвід – це те, коли кожен знає, як це робити і робить в житті; практика – це система конкретних дій, специфічних для професійної діяльності; це робота на тих і разом з тими, хто володіє правами та обов'язками щодо змін у системі; ефективність практики оцінюється за покращеннями в роботі системи, що викликані діяльністю (а не тільки порадами!) того, хто практикує; -практикуючий – фахівець, діяльність якого спрямована на допомогу іншим, а її результати виражені в появі у «клієнтів» бажання та здатності більш ефективно

справлятися зі своїми проблемами. Він діє скоріше подібно вчителю, ніж лікарю, який прописує лікування пацієнту. Практикуючий постійно навчається в ході своєї роботи, інакше він буде лише консультувати, а не практикувати [3].

Розглядаючи цілісно зміст підручника, доцільно відзначити переваги хрестоматійної форми викладання змісту підручника, яку використано авторами для зберігання тексту та його графічних матеріалів у первинному виді, тобто так, як його пропонують автори, без змін та коментарів. Це дійсно є позитивним моментом. Але, при вивченні тексту підручника, стикаємось з деякими проблемами саме цього хрестоматійного викладання матеріалу.

По-перше, неоднозначного розуміння термінології, яку різні автори пропонують розуміти по різному. Наприклад, термін «методологія». Щодо трактування цього поняття в підручнику «Методологія системного підходу та наукових досліджень», його можливо зустріти декілька раз та ще й у двічі у термінологічному словнику: системна методологія – це підхід не від методу, а від завдання, вимога комплексного використання цілої серії методів або їх системного використання до розв'язання різних частин та етапів проблеми [6, с.82]; методологія – принципи побудови методів, їхнє наукове узагальнення (наприклад: методологія управління, методологія планування, методологія обліку); система, що реалізує три функції: одержання, створення нового знання, структурування цього знання у вигляді нових понять, категорій законів; організація використання нових знань у суспільно-практичній діяльності [6, с. 141]. Методологія визначається концепцією – сукупністю принципів, які обумовлюють рамкові умови в межах яких можна визначати і досягати цілі діяльності [6, с. 143]. Методологія – вчення про метод діяльності як такий, що включає принципи, методи діяльності і знання та відображає їх. Складається з методології пізнання, методології практичної діяльності і методології оцінки (аксіометодології) [6, с. 215]. Методологія – теорія методів; галузь діяльності, функцією якої є створення і вдосконалення інтелектуальних засобів організації рефлексивних процесів [6, с. 215].

По-друге, дуже стислі та за різною формою скомпоновані огляди наукових напрацювань у підрозділу «теорія практики». Тому, можливо пропонувати комбінований варіант видання, тобто перші три теоретичні розділи доцільно було б пропонувати у класичній формі з чіткою сформульованими термінами. А розділ «теорія практики» надати як комплексну монографічну форму.

Усі ці зауваження є природними з причини того, що в підручнику зібрані, а не спеціально підготовлені з єдиної методологічної позиції, матеріали. Іншої ситуації на сьогодні і не могло бути. Це перший крок. Крок, який дозволив зафіксувати в одному виданні ті наукові факти, опрацювання яких і дозволить зняти вище перераховані проблеми. Тому їх слід розглядати не як недоліки, а як напрямки подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: Програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
2. Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
3. Текстові та графічні матеріали. Проект Тасіс EDUK 9605 «Програма підготовки магістрів державної служби». Підготовлена авторським колективом під керівництвом Рач В.А. (Copyright © 2000 рік Тасіс, Європейська Комісія).
4. Презентація лекцій з навчальної дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» (для слухачів, які навчаються за освітньо-професійною

- програмою підготовки магістрів в освітній галузі “Державне управління”) / Укл. д.т.н., проф. Рач В.А. – Луганськ, 2000.
5. Методологія системного підходу та наукових досліджень [Текст]: навч. посіб. / В.А. Рач, О.В. Ігнатова. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2010. – 210 с.
 6. Методологія системного підходу та наукових досліджень [Текст]: підручник / Рач В.А., Ігнатова О.В., Борзенко-Мірошніченко А.Ю. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2013. – 252 с.
 7. Презентація лекцій з навчальної дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» (для слухачів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів в освітній галузі “Державне управління”) / Укл. к.т.н. Борзенко-Мірошніченко А.Ю. – Луганськ, 2007.
 8. Презентація лекцій з навчальної дисципліни «Методологія системного підходу та наукових досліджень» (для слухачів, які навчаються за освітньо-професійною програмою підготовки магістрів в освітній галузі “Державне управління”) / Укл. к.е.н. Ігнатова О.В. – Луганськ, 2007.
 9. Рач В.А. Методологічний підхід щодо визначення вектору руху системи / В.А. Рач, Т.В. Маматова // Сучасні інформаційні та енергозберігаючі технології життєзабезпечення людини: Зб. наук. пр. – К.: КНУЕД, 2003. – Вип. 13. – С. 403-406.
 10. Презентація лекцій з навчальної дисципліни «Методи і моделі прийняття управлінських рішень» / Укл. Рач О.М. – Луганськ, 2005.
 11. Солоп О.Г. Особливості створення та функціонування установ з жорсткими обмеженнями / О.Г. Солоп // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ: СЛУ ім. В. Даля, 2006. – Вип. 16. – С. 194-200.
 12. Россошанская О.В. Особенности планирования проектов на основе системной модели / О.В. Россошанская // Управление проектами та розвиток виробництва. Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2000. – № 2(1). – С. 57-62.
 13. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие / Ю.П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
 14. Казиев В.М. Введение в системный анализ и моделирование: [учеб. пособ.] / В.М. Казиев. – М.: Интернет-университет Информационных Технологий; БИНОМ, Лаборатория знаний, 2006. – 244с.
 15. Малин А.С. Исследование систем управления: [учеб. для вузов] / А.С. Малин., В.И. Мухин. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. – 400 с.
 16. Хрестоматія [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F>.

Стаття надійшла до редакції
30.05.2013 р.